

Jaume Grau Casas

Home en ruïnes

Relats i poemes des dels camps de la vergonya



ESPERANTO*
CAT

*Associació Catalana d'Esperanto/Kataluna Esperanto-Asocio

Jaume Grau Casas

Home en ruïnes

Relats i poemes des dels camps de la vergonya

Traducció de Carles Biosca

Selecció de Marie-Hélène Meléndez

Edició a cura de Carles Vela Aulesa

Primera edició, setembre 2023

Composició: Ferriol Macip

Correcció: Inés Ferrer

Impressió: Recordgraf, carrer de Mandoni 6, 08004 Barcelona

© del text: hereus de Jaume Grau Casas

© de la traducció: Carles Biosca

© de la selecció i del pròleg a *Ulysse dans la boue*: Marie-Hélène Meléndez

© de l'edició, del pròleg a *Home en ruïnes* i de la biografia: Carles Vela Aulesa

© d'aquesta edició: Associació Catalana d'Esperanto

Dipòsit legal: B 16745-2023

ISBN: 978-84-125434-4-5

Imprès als Països Catalans

Amb el suport de:



Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

memorial
democràtic

Jaume Grau Casas

Home en ruïnes

Relats i poemes des dels camps de la vergonya

Camp de concentració de Bram

(1 de març de 1939 - 28 de juny de 1939)

El cadàver vivent

Era un tuberculós cadavèric. Ja a la platja d'Argelers li deien «el cadàver vivent».

Estava, com jo, al camp núm. 7 bis, de funcionaris públics. Pertanyia al cos de Correus. L'última de les tres barraques que em van acollir a Argelers, progressivament construïdes a mesura que anaven augmentant les pluges vespertines, els vents nocturns o les gelades matinals, estava ocupada gairebé completament per funcionaris de justícia, que pel que es veia participaven en la construcció d'aquella barraca com si es tractés de la construcció d'una nova torre de Babel.

Però en anar en un tren especial d'Argelers (Pirineus Orientals) a Bram (Aude) —un dia i una nit, que passàrem estant el comboi aturat a l'estació de Narbona— em vaig desintegrar del grup primitiu i vaig anar a parar enmig d'un altre grup de PTT, funcionaris de correus, telèfons i telègrafs, entre els quals es trobava «el cadàver vivent».

El camp de concentració de Bram ens va acollir amb un temps infernal, si és que a l'infern plou copiosament i hi fa un vent huracanat, però malgrat els altres tristos records i també de les seves melancòliques realitats, jo me'l vaig mirar amb agraïment, perquè ens oferia, després dels vint-i-tres dies passats en el caos d'Argelers, una mica d'ordre, d'assossec, de calma, de tranquil·litat.

En arribar al camp, avançant penosament pel fang, carregats amb els nostres equipatges, ens van fer esperar en una gran esplanada, i quan la pluja va cessar de ser tan molesta, ens van registrar minuciosament els equipatges.

Un guàrdia mòbil, a qui vaig haver de donar explicacions en francès, pel que sembla, satisfactòries, sobre certes particularitats del contingut de la meva motxilla, em va indicar que esperés en una fila especial.

Després de la demostració que jo no portava armes, ni or, ni joies, ni ganivets, ni encenedor, vaig haver de referir-me a l'últim paquet del meu equipatge, un embolcall *coquetón*, acuradament fet per mans femenines... però sospitós! Es tractava d'un quilogram de terrossos de sucre que jo havia rebut, primer socors dels meus amics de França, per a combatre la fam —més que per falta d'aliments, per falta d'ordre— en la immensa platja d'Argelers.

I el guàrdia mòbil va somriure en veure que allò era inofensiu sucre. I va somriure més —de tot calia justificar l'origen— en sentir que allò m'havia estat remès des de Tolosa, segons es llegia a l'embolcall, i que era un dolç regal d'una dolça amiga de la dolça França!

Em va aclarir dolçament que els homes apartats en aquella fila eren els que sabien el francès, i que seríem, al camp, caps de barraca, un per cada cent homes, o caps de grup, un per cada vint, principalment encarregats de distribuir el ranxo de cada gibrell, o bé de mesurar amb un doble decímetre el «foie-gras» d'unes grans llaunes, o d'anar adjudicant, quan a la cuina hi hagués hagut sobres, el dret a reenganxament!

Així em vaig trobar elevat a la categoria de «recomanat» i em vaig trobar investit de poders dictatorials, honrat amb una jerarquia gairebé militar, ostentant el càrrec de cap de barraca —no l'ostentàvem, perquè ens ficàvem el braçal a la butxaca i només el trèiem quan ens calia a tall de *laissez-passer*, fins que el dia de la visita del ministre Sarraut ens van donar braçals nous i «obligatoris»—, i amb la facultat de recórrer a l'ajuda dels soldats o dels gendarmes en casos de desobediència.

Però no sé que cap dels cent seixanta caps de barraca usés de rigor fins al punt de *mettre en prison*. Contràriament, sé de dos caps de barraca que van ser destituïts i tancats a la presó, a pa i aigua durant tres dies, no sols perquè no feien complir l'ordre de no fumar a la barraca, sinó perquè la incomplien ells mateixos. Jo no soc fumador. Però comprenc que els altres fumin. I així fou com, en partir cap al refugi d'intel·lectuals

de Montoliu, després d'actuar quatre mesos com a «cap» a la barraca 65, els meus cent homes em van acompanyar fins a la porta del *quartier* D, em van cantar l'«Himne de la barraca», em van obsequiar amb un *ponporonpón* d'honor, em van ovacionar... i van victorejar el «grum» de la barraca.

Els primers dies vaig tenir molta feina a fer llistes, infinites llistes que després servien de base al comissariat per a fer fitxes. Per ordre alfabètic de cognoms, per professions, llistes de ferits, de malalts, etc.

Entre els molts detalls, entre les moltes coses de què jo era «responsable», hi havia la qüestió de la sanitat. Cada matí jo acompanyava a la infermeria els ferits o malalts lleus de la meua barraca, i m'encarregava de demanar i després repartir, entre els qui no havien pogut acompanyar-me, aspirina, salicilat, bismut, diverses píndoles, gases i altres medicaments o materials sanitaris. Però mai podien donar-me tota la quantitat demanada i quedava al meu albir, com a cap de barraca, la distribució equitativa d'allò que jo bonament havia pogut obtenir.

Un dia «el cadàver vivent» em va retornar unes píndoles que m'havia demanat contra la «bronquitis». Un amable oficiós vingué a advertir-me que no havia d'acceptar devolucions i em va advertir que aquell malalt no tenia bronquitis com ell deia, sinó que era «un tuberculós perdut». Realment, fins la seva veu era cavernosa i el seu aspecte intranquillitzador.

Vaig fer gestions perquè l'hospitalitzessin, però van resultar infructuoses, davant l'enorme aflluència de ferits o malalts. S'encongien d'espatlles, discretament alludien al principi sanitari d'atendre amb preferència els qui realment es poden salvar.

El nostre tuberculós empitjorava dia a dia. Sense que ell ho notés l'aïllàvem, preniem alguna mesura, però l'aprensió anava guanyant tota la barraca. Menjàvem el mateix ranxo i a les barraques estàvem tots tan junts.

Un dia els seus companys el van portar a la infermeria, a veure si allí finalment es resolvia i acceptaven el fet consumat. Però el malalt va haver de ser retornat a la nostra barraca, perquè no s'havien fet certs tràmits.

Quan ja es trobava constantment ajagut al seu llit, amb les seves mantes, sobre la palla, diàriament jo parlava del nostre malalt al tinent

ajudant, en donar-li el comunicat quotidià. I hi insistia, inútilment, en totes les ocasions possibles! Ens feien promeses vagues, que no trobaven mai realització. El tinent es limitava a entrar a la nostra barraca, a saludar el malalt, que amb prou feines responia.

Fora de la barraca jo insistia: almenys que mori a la infermeria!

La visió del malalt entristia tota la barraca. Ja no podíem cantar de nit, com feien en altres barraques. Ens circumdava l'emoció de la mort que és a punt d'entrar en una casa. Els seus íntims llegien al malalt cartes de la seva esposa, a vegades simulaven haver rebut per algun amic notícies de la seva esposa i fills, que tenia a França, en un altre camp de concentració.

Finalment, un matí el tinent va prometre formalment que l'endemà al matí el malalt seria traslladat. Però va passar el dia agonitzant, no va arribar a ser traslladat a la infermeria. Va morir a la barraca entre nosaltres, amb nosaltres, a les onze de la nit del 10 de març de 1939.

Va passar el dia delirant i fent uns gestos estranys. Intentava persignar-se. Amb la seva veu ronca, a penes perceptible, pronunciava el nom de la seva esposa i cridava els seus fills, que els seus companys coneixien. N'hi havia que ploraven. El nom de la seva esposa es percebia distintament. Entre el llit del malalt i el meu hi havia tres llits de palla. El moribund alçava els braços i els deixava caure, com en un gest de desesperació...

I va venir la nit. Com a totes les barraques, no teníem llum. Tothom callava. Ningú es donava la bona nit. Tots ens ficàvem al llit amb el pensament obsessionat per la consideració que entre nosaltres s'hi trobava un agonitzant. I en quines circumstàncies!

Regnava un silenci absolut. Semblava que tots dormíssim. Però ningú, o gairebé ningú, no dormia! En realitat, estàvem tots vetllant-lo. En silenci. En la foscor. Ni un rumor familiar, ni la llum d'un ciri.

El silenci de la mort. La foscor de la mort. Jo recordava que molts anys abans, el mateix dia, havia mort la meva mare!

La nit, aquella nit, es feia llarga... es feia tal com la pressentíem, tal com l'havíem endevinat!

El company que dormia al costat del malalt, el que li donava xarrups de llet condensada freda, el que el sentia moure's, respirar, em va cridar... «li havia semblat» sentir que es moria!

Jo era el cap, era el «responsable». Era natural que el seu company em cridés a mi. I, com era natural, jo li havia de «respondre».

Em vaig aixecar. Vaig anar no pas a veure el que havia mort. A fer companyia al seu company.

Tothom de la barraca semblava que dormia, o ho feia veure. Por o aprensió. O discreció. O respecte.

A la fi van començar a xiuxiuejar:

—Ja?

—Ja!

Aquesta va ser l'oració de difunts.

Jo vaig anar a avisar un metge que dormia en una barraca contigua. Es va aixecar i vingué. Al principi, malhumorat. Fins que va recordar que era metge!

Ja sabíem que no podria prestar cap auxili. Es va limitar a certificar la defunció, a fer l'afirmació definitiva.

Va pronunciar les paraules:

—És veritat... ja no viu!

La negació suprema!

Semblava haver transcorregut ja tota la nit. A la llum d'un encenedor, mirem un rellotge. Algú va pronunciar:

—Només les onze!

Llavors, ens va semblar que la nit començava tan sols a transcórrer!

Amb el lleu soroll dels passos, de les converses, tothom es va aixecar. I com que feia un fred atroç, caminàvem al llarg del passadís, passejant per dins de la barraca. Fins que alguns, malgrat el fred, van començar a passejar... per fora!

A les sis donaven el cafè. Així que els de la cuina van començar a preparar-lo, me n'hi vaig anar amb uns quants, a escalfar-nos i a donar la trista notícia. L'alba apareixia, lívida, lúgubre...

Vaig tornar a entrar a la barraca amb un gendarme. El company del difunt i jo, com a cap de la barraca, vam fer, en presència del gendarme, l'inventari dels objectes, per a posar-los a la disposició de la vídua.

El company del difunt, per fortuna, era un home fort, gens aprensiu. Va fer ell tota la tasca. Segons el gendarme, ell i jo o jo i ell havíem de fer alguna cosa com «vestir el mort».

El meu company en la funerària tasca va tenir un moment de sorpresa, d'indignació:

—Després ens queixarem que els gendarmes ens registren!

El rellotge de polsera del difunt no apareixia per enlloc. Molts expressaven el seu estupor, més que la seva indignació. Se sentien paraules de protesta i insinuacions, dirigides a mi, de caràcter poc enèrgic, sobre «el que calia fer». Però renaixia la tranquil·litat. L'honor de tots estava fora de perill. El tuberculós mort estava tan prim, que el rellotge de polsera havia pujat braç amunt, per sobre del colze.

Jo vaig fer un sospir d'alleujament. Si no hagués aparegut el rellotge, hauria hagut de prendre mesures! Un cop més, jo allí era el «responsable»!

Vam posar el mort damunt d'una llitera i el vam tapar amb les seves mantes.

El cafè es va repartir a tothom a la barraca, al lloc de costum, no lluny del difunt.

Això sí: al migdia, els de la cuina, seguint els tràmits burocràtics, van donar una ració menys!

Els seus companys, els PTT, el van portar de seguida al dipòsit. Després, d'allí va ser portat al cementiri.

Jo, naturalment, complint un deure del meu càrrec, vaig assistir a l'enterrament. Em trobava emocionat, cansat per les emocions i per la fatiga corporal.

En tornar de l'enterrament, em vaig assabentar que casualment la meva amiga, la dolça autora del regal de sucre, havia vingut des de Tòlosa a veure'm per primera vegada... sense aconseguir-ho!

Es va limitar a deixar un paquet amb comestibles... entre ells, llet condensada i fruites. Tot a propòsit per a la meva salut. Vaig estar dos o tres dies sense provar el ranxo, mig malalt, amb una de les meves petites crisis cardíagues, sense que arribés a haver-hi col·lapse...

Després de les meves emocions, del cansament, de la nit en blanc, la desil·lusió de no veure la meva amiga francesa.

No vaig poder veure-la i donar-li personalment les gràcies, però li vaig escriure que aquell, d'entre els meus petits atacs, havia tingut per causa remota la meua simpatia per l'esperit de França, el meu coneixement de la llengua francesa...

En l'actuació meua d'aquella nit, em vaig lluir com a cap de barraca!¹

La Guàrdia Civil

Com que en aquests camps està rigorosament prohibit cantar cançons, corre per aquí una lletra que es canta, a vegades amb religió silenci, amb la música que es va adoptar per al seu himne.

No la recordo bé, però... en fi!

Nuestros hogares, nuestros hijos, quizá no los veremos
más, ¡nunca más!,
porque la sarna y la colitis nos llevarán a Montréal.
Maldigamos a la gente que se produce tan brutal,
¡peor, peor que aquella guardia tan incivil y criminal!

Jo puc parlar d'això amb serenitat, perquè a mi, personalment, em van tractar bé la Guàrdia Civil i la Gendarmeria. Una lleu puntada de peu i un lleuger insult no compten per a un home que no sigui rancuniós.

La primera vegada que vaig ser detingut, a Espanya, va haver-hi «estopa». Em trobava en uns calabossos sota l'escala d'una casa consistorial. I d'allí anaven traient els meus companys per a portar-los a una petita cambra estratègicament situada on «els prenen declaració». Tornaven plorant de dolor i alguns, els més valents, de ràbia, amb el cos ple de blaus jurant venjar-se i maleint el procreador femení d'aquells malvats. Les bufetades i cops de puny eren cosa sense importància. Els dolien les marques de culata i de corretges, amb apèndixs metàl·lics. Una estela de sang es dibuixava en l'oceà del seu dolor.

1 Grau Casas també va compondre un poema destinat a la vídua del difunt: «En memòria de Josep Arias Bringola, mort a la meua barraca la nit del 10 de març de 1939», recollit a *Ulisses en el fang*. Fou gràcies a la publicació en línia d'aquest poema que en feu Jordi Grau, net de Grau Casas, al seu blog, que la família d'en Josep Arias tindrà coneixement de les circumstàncies de la mort d'en Josep [MHM].

Jo m'estava —estoic i impassible?— quiet al meu racó, brutalment aclaparat. No raonava. Gairebé no sentia. Sentia simplement la proximitat de les coses inevitables. Deuen sentir una cosa així, però enormement superior, els condemnats a ser afusellats.

Després de l'últim apallissat, amb les esposes posades i els punys sagnant, vaig entrar jo. Alguna vegada havia de salvar-me la meva categoria d'intellectual.

—Vosaltres sou els canalles!

Escrivint això, haig de recórrer a l'eufemisme.

Vaig entrar al calabós definitiu a l'impuls d'una puntada de peu, greuge moral més que ofensa efectiva.

Potser va tenir en consideració que jo fos funcionari públic i que hagués alternat ofici amb alguns dels seus congèneres, guàrdies civils rurals, dels que caminen al costat de les cunetes de les carreteres, als quals fins la meva dona els havia ofert, en tardes d'estiu, una cadira al meu hort ombrejat i un got de llimonada.

He anat en vehicle i en «conducció ordinària», i he estat detingut per quatre diferents classes d'uniformes. Jo, que no soc anarquista, tinc, com ells, certes supersticions. Així com ells tenen una veritable fòbia contra la moneda —jo la tinc contra el rellotge i el calendari!—, a mi em rebella extraordinàriament l'espectacle dels uniformes. Em causen una repugnància, ideològica i estètica, que arriba a revestir caràcters físics, una nàusea real que sacseja els meus nervis i els meus òrgans digestius. Em fa l'efecte que encara som a l'edat mitjana, em produeix la impressió d'una opereta... avorrida! Soc neutral. No tinc simpatia ni antipatia —més aviat sento antipatia!— per un determinat uniforme, i m'és igual el tricorni que el barret pla.

Jo he presenciat com un guàrdia mòbil francès llevava a un oficial de l'Exèrcit Popular del govern legítim de la República Espanyola l'estrella vermella de cinc puntes de la seva gorra d'uniforme. Potser perquè això em va impressionar, no m'ha impressionat tant l'espectacle de puntades de peu, cops de puny, galtades, empentes, cops i altres ofenses als refugiats.

Però jo vaig intervenir-hi. Passava casualment per allí, jo portava el braçal de cap d'una de les barraques del camp de concentració. El meu coneixement del francès i la meva indignació em van donar eloqüència. Vaig exigir, vaig obtenir que allò es fes amb certa dignitat. En llengua

francesa se'm van donar explicacions... I jo, intèrpret ocasional, les vaig transmetre, vaig consolar aquell company, vaig ajudar a salvar aquell home.

Va suportar el despullament i la degradació a una veu de comandament, com si li fessin un afusellament, ell dempeus!

La meua epidermis moral sent més el punxant de certes preguntes d'un vulgar oficial, que l'inquisitorial interrogatori d'un jutge d'instrucció o l'aclaparadora lògica d'un fiscal en un Consell de Guerra. Més el necessari sustentacle d'un banc d'acusat, que la dolorosa opressió de les esposes als meus canells d'arterioescleròtic!

A mi no m'han pegat, però m'han parlat en un to... que jo només havia sentit del meu pare o del meu mestre!

No obstant això, no cal exagerar. No cal prendre's les coses, innecessàriament, per la banda tràgica.

He presenciat molts casos en els quals la diversitat d'idiomes, el no poder fer-se entendre, ha produït catàstrofes. Tant per part del qui colpeja, que potser veuria disminuïda la seva brutalitat gràcies al somriure del llenguatge i espiritualitzat el seu humà furor per la gràcia divina de l'Esperit Sant, com per part del qui és colpejat, que potser podria alleugar alguna cosa en defensa seva, sentir-se civilment assistit, mostrar-se serè, en comptes de complicar la cosa amb un vague gest d'odi i una muda protesta. Això només té l'eficàcia de desencadenar encara més l'orgull i la follia de l'ofensor, embriagat en la seva superioritat perquè, mentre l'ofès queda mut d'estupor i mut per desconeixement d'una llengua, aquell gaudeix de l'expressió i de l'eloqüència d'un contundent llenguatge.

Heus aquí la raó, el motiu pel qual molts refugiats espanyols han cantat ara les excel·lències de la Guàrdia Civil, fins i tot un gitano com Helios,² especialitzat a caricaturitzar-los en els seus dibuixos. Els guàrdies civils eren brutals però... parlaven en castellà!

La pàtria no es pot negar. Res no pot ser negat totalment.

No exagerem! La tragèdia no consisteix a trobar-nos a França, país que jo us dic que —malgrat tot!— molts de vosaltres coneixeu malament, sinó a ser, a França, espanyols, refugiats. El nostre drama és el de ser refugiats espanyols!

2 Es tracta d'Helios Gómez Rodríguez* [MHM].

Camp-hospital del Recebedor

(4 d'abril de 1941 - 6 d'octubre de 1942)

05/04/1941: [Carta a Angelina Domènech]

Estimada esposa

No hem anat a Noèr, cap on va anar la primera expedició que va sortir d'Argelers el 25 de febrer. Corria el rumor que sortiria una segona expedició d'inaptes per a treballs físics el 4 de març. Però no vam sortir fins al 3 d'abril i ens van dur aquí. Noèr crec que és a prop. El dia primer d'aquest mes, a les 8 del matí, ens van avisar oficialment perquè estiguéssim desperts per a marxar a l'estació a les 6 de la tarda, però que molt bé podria ser que sortíssim abans. A les onze del matí ens van donar contraordre: que no sortiríem fins l'endemà.

El dia 2, a les 9, ens van avisar que a les 2 estiguéssim a la porta del camp per carregar els equipatges... Vaig anar a la meva barraca a acomiadar-me i vaig tornar al costat del filat, on van començar a passar llista a més de quatre-cents dels camps núm. 1 i núm. 3. Per fi vam anar al camp de pas i allí vam dormir. Jo, a la barraca 2, molt calent, amb palla i amb llum elèctrica.

El dia 3, a les 8, vam tornar a passar llista, ens van anar agrupant en grups de cinquanta i ens van donar el subministrament per a un dia. Un quilo de pa per a quatre, sis sardines... a les 10 ens van portar a tots en

auto a l'estació d'Argelers, distant uns 5 km. Allí vam menjar. Al migdia vam pujar a uns vagons especials, uns de mercaderies, uns altres de viatgers. A les 17 arribàvem a Perpinyà i a les 19 a Narbona. En passar per Carcassona jo dormia, però després em van despertar per a saludar el camp de Bram, on he passat 4 mesos i després 15 mesos i mig. Vam passar per Bram a les 23.25 h i vam arribar a Tolosa a les 23.45 h. Vam estar aturats a l'estació i vaig poder dormir al vagó mateix. Poc abans de les 7 del matí, el 4 d'abril va arrencar el tren i al cap de pocs minuts vam passar la primera estació: Portèth-Sent Simon. Plovia. Ens esperaven gendarmes i infermeres: aquests ens preniën els embalums que dúiem i ens ajudaven a baixar...

Arribàrem a aquest camp, on no hi ha filats, a les 8 del matí. Vam passar a un dels menjadors, correctament asseguts. Ens han cridat per llista. Quina sensació més agradable, malgrat el cansament.

Una hora després, a les 9, ens van servir cafè. Les infermeres ens donaven un plat de ceràmica, nou, i ens servien. La primera vegada que he estat assegut a taula i que he fet servir un plat que no fos de llauna, després de vint-i-sis mesos. Just. Vaig entrar a França el 24 febrer de 1939.

Sota la pluja, ens van instal·lar als pavellons. Jo, al pavelló 45. L'inauguràvem. No està del tot acabat. Van posar al meu departament, al meu dormitori, una bombeta. Però encara no hi ha fusibles. La instal·lació és nova. [...] Això és molt gran. Hi ha molts pavellons de planta baixa. Cantina-cafè. Biblioteca molt confortable, on t'escriu. Serà un tresor per a mi. Oberta de 9 a 11, de 14 a 18, de 19.30 a 21.30. Taules amples, bancs còmodes, grans finestres, llum elèctrica suficient.

Al pavelló 45 som vint-i-cinc homes, però encara n'hi caben més. Vestíbul, passadissos. Al meu departament som vuit homes. Un passadís el divideix en dos. Llits de ferro amb un *somier*. Els llits estan separats per un passadís en forma de creu. Tinc el meu llit al costat de la paret, és un llit «interior». Estic al costat d'una gran finestra, amb llum suficient fins i tot per a mi i avui ha plogut. Un ampli prestatge per a cadascú...

Hi ha una sala amb set aixetes... Aquest matí m'he pogut rentar bé. Aigua corrent potable, no pas bombes a la sorra. Quina felicitat.

Ahir ens van donar un matalàs i una manta o dues als qui no en tenien cap. I un sac de dormir. Els *vàters* estan en un cos a part de l'edifici, fora del pavelló, perquè cada instal·lació serveix diversos pavellons.

Demà buscaré els safaretjos. Diuen que podrem dutxar-nos una vegada per setmana.

He parlat en francès amb un gendarme, amb la infermera encarregada del meu pavelló i amb una altra, directora de diversos pavellons. Totes dues porten una creueta vermella al front. Són molt amables. El gendarme em va fer canviar el meu llit, que estava trencat. [...] el dia d'avui l'he passat a la biblioteca. Es troba a mig camí entre els menjadors i el pavelló 45, al costat de l'*Allée des Marronniers*. També hi ha les *Allées des Acacias, des Mimosas, du Tilleul i du Laurier*, plantades d'arbustos. I hi ha una *Avenue Circulaire*. I diverses dreceres entre les *pelouses* (gespes). Estic molt content.

Al matí, a les set, un dels vint-i-cinc homes, per torn, va a la cuina a buscar el cafè i ens el serveix al llit. Per al dinar, a migdia, en passa un que deixa dos tiquets individuals al cap del pavelló i aquest ens els reparteix... Els nostres noms apareixen en una llista al costat del reglament que hi ha exposat al vestíbul. Els tiquets són dobles, un diu *matin*, l'altre *soir*. Porten un 3, que indica els tres plats.

Podem presentar-nos individualment al menjador, a les 12 i a les 6, primer o segon torn. Però hem acordat formar un grup permanent de deu, sempre per al segon torn. Així no hem d'esperar gaire al carrer. Les taules són per a deu. Un cambrer recull els deu tiquets grocs col·lectius: un val per a deu. Dos de nosaltres van a la cuina, recullen els tres plats, el pa, i vi cada migdia, i ens ho porten, ho reparteixen i ens ho serveixen. Els tres plats de cada àpat són: un cassó de brou vegetal, pastes (macarrons) o patates i el tercer plat, essencial. Aquest va ser ahir a migdia carn esmicolada, ahir a la tarda arròs amb xocolata, avui a migdia mig ou dur, avui a la tarda tres llaunetes de foie-gras per als deu. El pa, cent grams al dinar i cent més per sopar. Les circumstàncies manen i fins i tot la població civil francesa passa les seves privacions. Havent dinat es pot anar a la cantina o cafè on venen cervesa, gasosa, *oranges* i malta. Una tassa costa un franc, el doble que a Argelers, però és millor. Tenen una pastilla de sacarina... Pots jugar a dames, llegir un diari, fumar un cigarret, parlar amb un amic... També a la biblioteca, sobre la gran taula central, s'improvisa un partit de *ping-pong*. Es diu que amb els 400 que vam arribar ahir sumem 1.700 i que s'espera una altra expedició i llavors serem uns 2.000.

Diuen que la meitat del camp són dones. Veiem i sentim tipus polonesos, belgues, jueus, alemanys. Només la quarta part som espanyols.

Es veuen passar ancians que caminen lentament, nenes que juguen i corren en colles. He trobat amics d'Argelers i per casualitat són als pavellons 24, 25 i 26.

A Bram estudiava l'anglès i a Montoliu l'alemany, però a Argelers i aquí no ens queden energies per a estudiar idiomes. Em sembla que t'he fet tot un reportatge.

23/04/1941: [Carta a Angelina Domènech]

Estimadíssima esposa,

Et comunico que ja no estic al pavelló 45: el dia 15 vaig ser traslladat amb tots els meus companys al pavelló 9. Per la resta, la meva adreça segueix igual.

[...]

He trobat al pavelló 1, al costat de l'*Allée des Acacias* en Víctor Santamaría, expresident de l'esperanto de Gràcia, gran amic del meu germà i meu, encara que jo feia quinze anys que no el veia, des d'una excursió a Montserrat. S'ha portat molt bé amb mi, és ell qui m'ha induït a obtenir el passi al menjador, per als qui fan règim. Ell també hi va, de manera que mengem junts. Ell també és cardíac i a més té uns atacs d'asma. El trasllat del pavelló 45 al 9 ha estat perquè han destinat quatre pavellons especialment per als refugiats malalts que poden prestar algun servei.

[...]

El meu antic pavelló 45, on érem vint-i-cinc espanyols, s'havia omplert fins a quaranta-quatre, de jueus alemanys. Hi ha molts jueus, polonesos i belgues. Se sent contínuament parlar alemany i els rètols a tot arreu estan en francès i alemany i a vegades també en espanyol. Els funcionaris de la biblioteca són austríacs. A la biblioteca molts em parlen en la llengua de Goethe. A Londres ja em van prendre per un metge alemany. He començat a anar a un curs d'alemany, dilluns i divendres de 8.30 a 9.30 de la nit al pavelló 63, on hi ha les escoles. A Montoliu ja havia assistit a un curs d'alemany, però després vaig dedicar la meva preferència a l'estudi de l'anglès.

No us estranyi que no faci comentaris i que només parli de les meves petites coses o de les meves activitats literàries. No obstant això, no visc pas en la torre d'ivori ni en la closca del caragol. Llegeixo diàriament *La Dépêche de Toulouse*, setmanalment *Sept jours*, *La Tribune de Genève* que va enviar Hans Jakob* i el *Diario de Barcelona*, que arriba aquí.

Passo les tardes a la biblioteca. I ara amb una targeta de cinc francs puc emportar-me al pavelló, «a casa», interessants llibres: *La chartreuse de Parme* de Stendhal; *Climats* d'André Maurois; *Ivanhoe* de W. Scott; *David Copperfield* de Dickens, contes de Guy de Maupassant, novel·les de Victor Hugo. Fins i tot les obres de Jules Verne o un exemplar de *La Science et la Vie*! Ara descanso de lectures dels clàssics grecs i llatins.

Hi ha uns vuitanta pavellons; alguns són dependències per als diversos serveis. Veiem les infermeres com van amb bicicleta d'un pavelló a un altre [...]. Estic content de no trepitjar sorra. A veure si a poc a poc ens desapareix l'«arenitis».

Ara sí que desenvolupo una activitat poliglota. Hi ha classes de francès, anglès i alemany per a espanyols. D'espanyol, francès i anglès per a alemanys. D'alemany i anglès per a francesos. M'han sol·licitat que doni un curs d'esperanto però espero obtenir permís del cap del camp. No dono classe d'espanyol, però resolc consultes lingüístiques i parlem de literatura amb un intel·lectual metge polonès i un advocat austríac. També faig tertúlia amb un rus gairebé cec, que porta el bastó blanc [...].

09/05/1941: [Carta a Angelina Domènech]

Estimadíssima esposa,

Continuo explicant-te les coses agradables a què vaig alludir en l'última de les cartes a tu. Val més fer comèdia que parlar de tragèdies.

[...]

Com que l'austríac que donava el curs d'alemany —professor d'idiomes, que parla el francès magníficament— ara es cuida sis hores diàries de la biblioteca, estic en tractes amb un altre senyor per a parlar alemany, el senyor Bultmann —la qual cosa em fa pensar si Bultmann, en alemany significaria 'l'home del *bulto*'— per a fer un intercanvi: ell m'ensenyaria alemany i jo li ensenyaria espanyol, en classe individual.

L'he conegut fent-li d'interpret amb espanyols, als quals facilitava tabac i queviures en condicions acceptables. Hem convingut un altre intercanvi. El segon intercanvi —aquest no simplement lingüístic, sinó bucal o estomacal— ja hem començat a fer-lo des de fa uns dies. Queda justificat això d'«home del *bulto*»: gairebé cada dia em porta un *bultet*, a canvi del qual jo li dono la meva ració diària de vi. Et confesso que he hagut de fer un sacrifici: prescindir de la meva repugnància pel vi, com que no mengem al mateix pavelló, perquè jo vaig al menjador de règim i ell als menjadors generals, cada dia faig que m'omplin el seu recipient de quart de litre, el tapo, el carretejo fins al meu pavelló, em rento les mans i ell ve a recollir el vi i em deixa ametlles, pa de figa, melmelada, sucre, torró o dos cigarrets. La quantitat és petita, però la varietat és satisfactòria.

En veure la meva cara de satisfacció, ell em pregunta, en francès, perquè encara no hem començat l'intercanvi lingüístic d'alemany i espanyol:

—*Ça va?*

I jo, que he tocat amb repugnància el seu recipient ple d'un vi negre, li responc, amb la boca que se'm fa aigua en veure el *bultet* que em porta:

—*Ça va!*

Aquest senyor no sé si també és austríac, més que pròpiament alemany: m'he assabentat que és catòlic. I mentre ell es deu dir, en assaborir el meu vi: «I que catòlic que és!», segons frase d'*El Quixot*,¹ jo vaig observant que ell té la sort de disposar de provisions i penso que el seu intercanvi és generós i em resulta també «catòlic» i marxa d'una manera «cristiana». I pensar que he estat gairebé un mes regalant la meva ració de vi! Decididament, les repugnàncies i els escrúpols no porten enlloc.

El panorama de la carta d'avui ens resulta satisfactori, oi? Què cal fer, sinó gaudir les petites alegries quan es presenten?

1 Miguel de CERVANTES, *Don Quijote de la Mancha, Segunda parte*, 1615, capítol XIII: «Y diciendo esto se la puso en las manos a Sancho, el cual, empinándola, puesta a la boca, estuvo mirando las estrellas un cuarto de hora, y en acabando de beber dejó caer la cabeza a un lado, y dando un gran suspiro dijo: —¡Oh hieputa, bellaco, y cómo es católico!»

El refugiat idiota

El vaig conèixer a Bram i a Argelers i m'hi vaig fixar per la seva paraula entretallada, pel seu quequeig incoherent... I aquí al Recebedor hem arribat a conviure al mateix pavelló 79. No cal dir les idioteses que he presenciat.

Si bé li falta alguna cosa per a ser idiota, sobren motius per a anomenar-lo anormal. Ell mateix llança a la cara d'aquell amb qui es baralla:

—Idiota!

Deu ser que no té consciència de si mateix...

«El refugiat idiota» és una mostra del molt i bo que ha vingut amb nosaltres. Com que jo formo part del nosaltres, no ens insultem a nosaltres mateixos... Els meus respectes a tota la gent respectable, que és molta. Però he vist bastants tipus que em fan pensar en allò de: «Jo no participo en la religió de molts dels meus correligionaris».

Què hi ha vingut a fer, aquest tipus amb nosaltres a França?

Es trobava a Espanya en una ciutat del nord i quan va ser evacuada diuen que va ser empès a unir-se a la caravana i així la seva «família» va tenir ocasió de treure-se'l de sobre.

És una versió una mica cruel, però considero que té aires de ser certa. En una bellíssima ciutat com aquella del nord d'Espanya, és possible que neixin lletjos idiotes?

Bellesa i lletjor... Sentiments de família i crueltats familiars... Tot va cap per avall ... La caravana passa...

A Bram «el refugiat idiota» estava gros. A Argelers, ja no ho estava. I aquí ho està menys!

Va a la caça de racions extra. Molts —molts dels privilegiats amb «padrins»— apiadant-se d'ell li porten pots de *potage* i de pastanagues. Algunes vegades jo l'he envejat!

Es passa el dia fora del nostre pavelló. Va a buscar, rentar i retornar roba. Fica el nas per les cuines, dona conversa pels menjadors...

Veient-lo sortir amb el pot ple, molts exclamen:

—Després... digueu-li idiota...

Cada vespre, a l'hora de silenci, es presenta al nostre pavelló. Ve de

fer tertúlia en alguna banda, un repòs necessari després de la diària tasca de rentar roba. I cada nit, indefectiblement, li fan la mateixa broma. Així que ell obre la porta, algú crida:

—Companyia...

O bé:

—Guàrdia, a formar...

El seu tipus baix i encorbat, el seu caminar arrossegant els peus, el seu parlar nerviós i quequejant són d'actualitat uns instants cada dia. El tracten com un bufó i ell sembla complaure's a fer bufonades. Sempre li busquen cinc peus al gat. Ell protesta, s'enfurisma, plora... També es burla dels altres, participa en les bromes, riu... El seu quequeig és un subratllat amb què provoca i augmenta la hilaritat general. Té el costum de detenir-se després d'aquestes dues paraules:

—*Yo me... Yo me...*

I com que a la nit sovint es pixa a terra, li repliquen:

—*No te mees...*

A vegades l'exciten perquè sigui la riota de la tertúlia nocturna i ell deixa anar un enfilall d'obsценitats.

Un que té al costat li pregunta:

—Escolta... És veritat que els capellans tenen la t... al cul?

L'idiota s'ha posat malalt. Fa unes quantes nits que es queixa i crida el seu veí:

—Cominal...

El seu company el consola i li promet que quan sigui de dia aniran a la infermeria.

El malalt idiota ens molesta amb les seves estranyes lamentacions i es posa a plorar repetint:

—Cominal, Cominal...

El nom del seu company deu representar per al desventurat tota la família, tota la humanitat... Però al matí es troba bé i surt a rentar roba.

Avui l'han tornat del menjador en una llitera. Ja havia passat la nit lamentant-se. El cap del pavelló inicia gestions perquè el traslladin a infermeria.

Però com que el malalt avui no podrà anar al menjador, caldrà que el metge faci un petit certificat mitjançant el qual un altre company podrà anar al menjador a recollir el seu menjar.

Al matí, en una de les seves lamentacions, he sentit que el malalt deia:

—Cominal, em moro...

Però ho havia dit ja tantes vegades...

En tornar del menjador, carregat d'atuell, el company de l'infeliç idiota ha volgut despertar-lo per donar-li el menjar.

Però no s'ha despertat per menjar. No tornarà a menjar ranxo!

Pocs moments després de la mort sobtada, mentre el cap del pavelló anava immediatament a donar-ne coneixement perquè traslladessin de seguida el cadàver al dipòsit, la conversa ha girat entorn de l'anormalitat del company mort.

Era un anormal, i la seva mort també ha estat anormal, sense norma i sense normalitat.

S'ha presentat una infermera, com esporuguida i avergonyida. Avui no havia passat a correuita preguntant:

—Ça va?

Després han vingut dos *compagnons* a practicar diligències i dos portalliteres a emportar-se el cadàver.

També han vingut d'altres pavellons amics del difunt. Un d'ells el coneixia ja a Espanya. Ha donat informacions confuses.

Després al meu pavelló es deia una cosa que podria explicar l'anormalitat. Sembla que el desgraciat era fill incestuós del seu pare i d'una de les seves germanes.

Algú ha exclamat:

—Més li hauria valgut morir-se en néixer.

Un altre ha afegit:

—I anar de seguida a refugiar-se al cel. Bitllet directe de refugiat, sense passar per França...

Uns quants s'han posat a parlar d'éssers anormals, de monstres, d'encreuaments entre races humanes i entre animals de diverses espècies.

Un ha assegurat que els muls a vegades també neixen d'un mul i una mula. Un altre li ha replicat, amb raó, que un mul o una mula sempre són fills de dos individus de l'espècie cavallina i de l'espècie asinina. Jo he donat la raó a aquest últim, perquè els animals híbrids són incapaços de reproduir-se.

He sortit un moment del pavelló i he tornat a entrar-hi amb tan mala sort que just llavors per la meva mateixa porta —i no per la de l'altre extrem— sortien els que portaven el cadàver.

Els portalliteres el portaven mal tapat, aprofitant la llitera —aprofitant el viatge per portar altres coses.

He hagut d'esperar que passessin. M'ha semblat que el cadàver em mirava amb un ull mig obert... Mirar d'espant. Mirar espantat i mirar espantós.

Un idiota espantat davant la idea de la mort! Era una mirada que feia espant, que feia morir, que deixava idiotitzat...

06/09/1941: [Carta a Angelina Domènech]

Estimada esposa,

[...] potser és excessiu parlar de desert quan l'acció de tants amics a distància fa suportable la meva situació. Però és que he viscut mesos i mesos tirat damunt la sorra. Tot i que puc mirar-me en el mirall d'altres de més desgraciats encara.

Ara t'explicaré dues anècdotes o contes jueus. Aquí hi ha uns vàters molt bonics i molt ben construïts, però que resulten petits. I les autoritats hi han construït al costat uns altres vàters que també resulten petits. Cada dues o tres setmanes venen a buidar-los, però és insuficient. Més ben dit: els vàters són insuficients. Això fa que tothom vagi a la

recerca d'un vàter al més net possible, però com més net es desitja, més creixen les probabilitats de trobar-lo ocupat. Sempre els trobem ocupats! I per això els espanyols han pogut aprendre la frase que els jueus criden des de dins dels quatre vàters completament plens, frase que no és precisament sacramental:

—*Alles besetz!*

Caram, el mètode Berlitz! Però desafiio en Dalmau* que em digui si als cursos es donaven frases pràctiques d'aquest estil, d'ús quotidià. Malgrat crítiques i ironies, el mètode Berlitz conserva la seva superioritat... relativa. Si hi ha algun espanyol que ha après aquí una sola frase en alemany, aquesta frase és:

—*Alles besetz!*

Els també han après, en justa correspondència, una frase espanyola. Com que els espanyols els armen brega quan ells intenten passar-los davant, han sentit pronunciar repetidament:

—*A la cola!*

I tots sense excepció saben posar-se a bramar quan és un espanyol el que intenta avançar-los:

—*Ala-kola! Ala-kola!*

Cal fixar-se en aquest matís: els nostres vàters sempre estan completament ocupats i sempre estan completament plens.

En les freqüents discussions hom topa amb la necessitat de saber expressar enèrgicament, rotundament, una negativa.

Tots els espanyols han après a dir:

—*Nicht!*

I encara que no sigui correcte... els espanyols llancen un «no», llancen un refús a la cara dels seus adversaris, vociferant:

—*Nicht!*

Resulta un espectacle molt graciós. A mi em recorda l'especial energia amb què jo havia sentit pronunciar aquesta paraula a un baix d'òpera del Liceu:

—*Nicht!*

20. A uns companys de barraca, que surten del camp per anar a treballar de camperols

Companys que teniu força i energia
i que sabeu fer coses amb les mans:
ja no tindrem la vostra companyia
i seguirem fruitint d'aquest «descans»!

Ens quedem sols: els que tenim l'estigma
o bé la tara d'intellectuals;
tot el nostre futur és un enigma:
si sabéssim fer coses materials!

Llegint la *Crítica de la raó pura*
—fet lamentable— jo he perdut el temps.
M'he nodrit massa de literatura
i no serveixo ni per a collir fems!

Prô ací, en el camp, he dut cubells de merda
i les meves mans fines he embrutat.
Un amic diu que l'esperança és verda
i un ase ja fa temps se l'ha menjat!

21. 21 de gener de 1940

Ens han privat d'encendre més fogueres
i hem baixat més avall dels quinze graus...
Jo dic que això és un camp de mainaderes
i tenim dignitat d'homes esclaus!

Ja ens triga molt aquell esperat dia:
aquesta nit ha fet un fred afrós!
Els malalts que avui hi ha a la infermeria,
els hi ha anat portant de dos en dos.

Poc abric, poc menjar, poca alegria...
Ningú dels meus no tinc al meu costat!
Fa més fred quan no estàs en companyia.
Fins la tinta a prop meu s'ha glaçat!

Tot jo he caigut sobre el costat esquerre,
i als companys regracio per llur fet:
amb braç amic m'han aixecat de terra
i han anat a comprar-me un pot de llet!

22. A la meva muller, el dia del seu natalici (23 de desembre de 1939)

Avui celebres el teu natalici.
Fa deu anys que hem unit les il·lusions...
La meitat d'aquest temps –tot un suplici!—.
Abans d'aquest exili, tres presons!

Fa avui cinc anys, de la presó sortia...
I en llibertat et deia: «Per molts anys!»
Per un cop més no estem en companyia.
Pitjor presó i més negres averanys!

Avui compleixes trenta-dos desembre.
Si ja han volat els vint-i-dos abrils,
de verge bruna les dolçors remembers:
tens ulls i llavis –tot el cos– gentils...

Quan la celística de la nit serena
es filtra i em ve a veure al meu recó,
se'm desvetlla la pell, de desig plena,
i amb viu afany et cerca la il·lusió!

I et vaig besant amb joia apassionada
—rosari de les teves perfeccions—
i enyoro les clarors de l'estelada,
del teu pit els esplèndids horitzons!

23. Al meu fillet Jordi

Jordi patordi que fa temps que et miro,¹⁰
que et miro sempre prô que mai no et veig;
quan et crido i no vens sempre sospiro,
i me n'haig d'anar sol a dà un passeig!

Ja no m'ensenyes el treball de casa,
ni els migdies no em vens mai a cercar;
no et veig córrer com una bala rasa,
ni amb preguntes no em vens a atabalar!

No et sento barallar-te amb ta germana,
discutint a qui toca de tots dos;
ja no et veig empaitar cap sargantana,
ni recollir-me pedres de colors!

No vens a demanar-me poesies,
ni et sento com t'aprens a Maragall;
ja no em sents rondinar quan fa mals dies;
ni puc curar-te quan t'has fet un tall!

No et veig saltar del llit cridant «bon dia»;
no veig que et rentes i que «fas olor»;
no contemplo el teu son com s'inicia,
ni et puc dir «bona nit» fent-te un petó!

10 Quan jo era petit, els nanos del meu carrer em cantaven:

Jaume pataume,
cul de simbomba,
cresta de gall,
puja-li a cavall.

I els meus germans em deien *Jaume pataume*. Ara ho han après de dir els meus fills...
En revenja, jo li deia al meu fill *Jordi patordi* [NdA].

24. A la meva filleta Montserrat

Montserrateta, que ets una nineta,
que si t'enfades no em vols fê un petó,
que tan aviat t'asseus com t'estàs dreta,
que fuges i t'amagues a un racó!

Que em surts a rebre i a tancar la porta,
i em saps dir què hi ha a la taula pel dinar;
que t'agrada pegar-me fent «mà morta»
i que sempre tens ganes de jugar!

Ja no t'enfiles a les meves cames,
a pessics reclamant-me l'atenció;
ara no em dones cops quan jugo a dames,
ni et renyo quan t'enfiles al balcó!

Al jardí a collir flors no m'acompanyes;
del quarto «de la química» no et trec mai;
ja no veig com t'espanten les aranyes;
ni un teu salt massa gros no em dona esglai!

Ja no sento el silenci que simules
—de puntetes o anant a rossegons—
quan en la meva distracció calcules
i tot tapant-me els ulls em fas petons!

25. A la meva germana Montserrat

Recordo et teu comiat que em sostenia...
I aquell aire normal —tranquil i fred—
d'una germana gran que em protegia
i que sempre em comprava el *Patufet*.

Recordo tots els anys i tots els dies.
I encara visc les nostres excursions
i aquell ambient —les nostres alegries—
ple d'esbarts dansaires i orfeons!

Recordo el treballar de cada dia;
dels diumenges les joies matinals;
i, com vell perfum, la poesia
d'Aplecs de la Sardana i Jocs Florals!

No m'ha deixat aquella joia pura
d'estimar la paraula i l'emoció:
només sabíem de literatura
i no sabíem de revolució!

Som del reialme de la fantasia:
uns grans infants d'un conte de Perrault!
Jo segueixo llegint-te poesia
i tu vas escoltant amb fruïció.

26. Al meu germà... el dia del sant de la meva cunyada¹¹

T'espantaves per mi l'any trenta-quatre,
perquè em veies ficat a la presó...
Allò —no et creguis pas que em deixi abatre—
era sols la joguina d'un minyó!

No vas darrera d'advocats i jutges,
ni a la presó m'envies colomins;
d'espera al locutori no t'enutges,
ni fent gestions se't passen els matins!

Cada cop que m'escris no m'anuncies
que sortiré per la setmana entrant:
no es tracta de setmanes ni de dies,
tranquil·lament els mesos van passant!

No et capfiquis, però: que tinc fermesa
i m'aguanten les meves conviccions...
tot i que avui no tens l'avinentesa
d'invitar-me a menjar aquells canelons!

11 Josep Grau Casas i Concepció Puig Hernández [JGG].

Sumari

Pròleg a <i>Homes en ruïnes. Tipus i narracions de la vida dels refugiats espanyols als camps de concentració de França</i>	5
Pròleg a <i>Fulls de calendari</i>	9
Epíleg al pròleg	13
Pròleg a <i>Ulysse dans la boue</i>	15
Pròleg a <i>Home en ruïnes</i>	35
Jaume Grau Casas (1896-1950)	41
Bibliografia (bàsica) sobre Jaume Grau Casas	43
Bibliografia (bàsica) de Jaume Grau Casas	44
Camp de concentració de Bram	
(1 de març de 1939 - 28 de juny de 1939)	47
El cadàver vivent	47
La Guàrdia Civil	53
Camp de concentració de Montoliu	
(29 de juny de 1939 - 1 de setembre de 1939)	57
El perill groc	57
Camp de concentració de Bram	
(2 de setembre de 1939 - 19 de novembre de 1940)	61
L'aviador mutilat	61
El guitarrista boig	66
El cec de la barraca	68
30/01/1940: [Carta a Angelina Domènech]	70

El mercat d'esclaus (febrer de 1940).....	73
Els dos cunyats jutges.....	77
El poeta invàlid	78
El mort de lesió mitral.....	83
26/03/1940: [Carta a Angelina Domènech].....	86
El condemnat per confiat	86
19/04/1940: [Carta a Angelina Domènech].....	89
L'home de les tres cames.....	92
Les tres ferides que encara supuren (maig de 1940).....	94
28/05/1940: [Carta a Angelina Domènech]	96
El nen sordmut	101
10/07/1940: [Carta a Jaume Herp].....	103
24/07/1940	105
27/07/1940.....	105
28/07/1940	105
29/07/1940	105
31/08/1940: [Carta a Jaume Herp].....	106
El barber que tenia onze fills	108
El gitano.....	112
L'alemany de Bèlgica.....	113
La Madelon.....	116
05/09/1940: [Carta a Angelina Domènech]	118
El dibuix i la mitologia (Izquierdo Carvajal)	119
Els xiscles de les rates i els acudits sobre rates... ..	121
Un altre mort il·lustre: el president de la Generalitat de Catalunya (octubre de 1940).....	124
 Camp de concentració d'Argelers	
(21 de novembre de 1940 - 2 d'abril de 1941).....	127
02/12/1940: [Carta a Angelina Domènech]	127
13/12/1940: [Carta a Angelina Domènech].....	130
20/12/1940: [Carta a Angelina Domènech].....	132
L'andalús i el basc	133
L'Evangelí segons Sant Marc	135
07/02/1941: [Carta a Angelina Domènech]	135
20/03/1941: [Carta a Angelina Domènech]	136
31/03/1941: [Carta a Jaume Herp].....	138

Camp-hospital del Recebedor (4 d'abril de 1941 - 6 d'octubre de 1942).....	141
05/04/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	141
23/04/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	144
12/05/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	147
13/05/1941: Déu estreny, però no ofega	148
13/05/1941: [Carta a Jaume Herp].....	149
25/05/1941	149
29/05/1941	149
31/05/1941.....	150
03/06/1941.....	150
04/06/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	152
05/06/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	153
07/06/1941.....	157
12/06/1941.....	157
14/06/1941	158
18/06/1941: El jueu alemany que tenia una impremta a Barcelona.....	158
22/06/1941: [Carta a Angelina Domènech]	159
22/06/1941	160
23/06/1941	161
27/06/1941: [Carta a Jaume Herp].....	161
01/07/1941.....	162
02/07/1941.....	162
05/07/1941: La dama hongaresa	162
11/07/1941: [Carta a Angelina Domènech]	163
14/07/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	164
16/07/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	165
17/07/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	166
18/07/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	168
26/07/1941: [Carta a Angelina Domènech]	169
31/07/1941: [Carta a Jaume Herp].....	169
07/08/1941: El jueu cerimoniós	170
09/08/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	172
22/08/1941: El venedor de sacarines	173
22/08/1941: Cocaïna, morfina i... sacarina.....	175
25/08/1941: El solo de violí.....	176

29/08/1941: El professor d'idioma	177
01/09/1941: [Carta a Angelina Domènech]	178
El refugiat idiota.....	180
06/09/1941: [Carta a Angelina Domènech].....	183
14/09/1941: La doble ració de pa	185
22/09/1941: El Cap d'Any dels jueus	185
22/09/1941: [Carta a Angelina Domènech]	187
Una entrada triomfal	188
28/09/1941: [Carta a Jaume Herp].....	190
El borni del Recebedor.....	191
07/10/1941: Prohibit l'esperanto.....	194
20/10/1941: La segona epidèmia tífica	196
23/10/1941: [Carta a Fernando Montserrat]	196
26/10/1941: L'abundància de bicicletes	199
05/11/1941: [Carta a Jaume Herp]	201
El mort de fam.....	201
Epíleg a <i>El mort de fam</i>	204
20/12/1941: L'home i el gos.....	205
27/12/1941: El folklore francès.....	205
29/12/1941: La filosofia sensualista de Condillac.....	206
31/12/1941: Anunci de fulles d'afaitar	207
07/01/1942: El coix pacífic.....	208
L'ajustador desajustat	209
10/01/1942: El carretó dels gossos	210
13/01/1942: El grec de Marsella	211
14/01/1942: Els espanyols no ploren.....	212
16/01/1942: [Carta a Angelina Domènech].....	214
L'home sense peus	216
17/01/1942: Els tuberculosos i l'ortografia	219
23/01/1942: El llenguatge de la salut i la salut del llenguatge.....	220
01/02/1942: El rus de <i>Troica</i>	221
04/02/1942: El clima de Marsella és millor que el de Tolosa.....	225
08/02/1942	225
11/02/1942: La llet calenta i la neu freda	226
17/02/1942: L'aragonès que va salvar la vida al seu germà	226
19/02/1942: Expedició a Espanya.....	227
24/02/1942: <i>Ni azúcar, ni ná...</i>	228

27/02/1942: El trasllat definitiu.....	229
01/03/1942: [Carta a Angelina Domènech]	229
03/03/1942: El jueu milionari	230
13/03/1942: Les Arenes de Nimes	231
20/03/1942: Escola i rebost	232
27/03/1942: Aquest formatge s'ha de llençar	233
28/03/1942: El color de la sang	234
02/04/1942: El formatge sintètic.....	235
05/04/1942: Els vuit formatges mig podrits	235
06/04/1942: El ball dels tuberculosos	236
08/04/1942: La poesia de Verlaine	238
09/04/1942: Els dos metges.....	239
11/04/1942: Shakespeare i Schiller	240
12/04/1942: Avui també és diumenge	240
13/04/1942: L'alegria de la primavera.....	241
L'únic remei a les infermeries.....	242
14/04/1942: L'onzè aniversari	244
16/04/1942: El primer concert gratuït	244
18/04/1942: L'entrada del director	244
20/04/1942: La creu roja i la creu blanca	245
22/04/1942: Treballs forçats	245
L'excepció que confirma la regla.....	248
23/04/1942: L'exhibició d'esquelets.....	249
25/04/1942: Tot està bé si acaba bé	250
26/04/1942: La missa per ràdio	253
26/04/1942: El programa val dos francs.....	254
28/04/1942: Els cursos d'alemany	257
03/05/1942: Censura de l'elogi	258
06/05/1942: Els filats invisibles	259
19/05/1942: El farmacèutic alemany	260
29/05/1942: Un tret de <i>politesse</i>	261
El mort de sobte.....	264
28/06/1942: La mutilació d'Abelard	264
29/06/1942: Un dia fecund? Un dia optimista!	265
30/06/1942: El pare i el fill.....	267
03/07/1942: <i>On pense</i>	268
10/07/1942: La poesia del Marroc.....	269

15/07/1942: «Liberté chérie».....	270
16/07/1942: La nena perduda al bosc	271
19/07/1942: Una exposició de pintura.....	272
25/07/1942: <i>Panem et circenses!</i>	273
26/07/1942: La vuitena meravella.....	275
29/07/1942: «Ô, mon país!»	277
30/07/1942: Sierra Morena al nord dels Pirineus	278
04/08/1942: Una altra classe d'albergats.....	279
05/08/1942: Rumb desconegut.....	280
08/08/1942: Cinc-cents cavalls o dos-cents cavalls?	280
10/08/1942: Els quatre suïcidis.....	282
17/08/1942: Aquí no s'enganya a ningú.....	284
23/08/1942: [Carta a Jaume Herp]	284
04/09/1942: Suïcidi o accident?	284
05/09/1942: Desfilada de mutilats	286
10/09/1942: Val més ser perseguit que perseguidor	288
11/09/1942: El senyoret.....	290
12/09/1942: El faquir indi	293
14/09/1942: Com l'anell al dit	295
16/09/1942: Els terrossos de sucre.....	296
L'acompanyament de guitarra	299
23/09/1942: Qui no es consola és perquè no vol	300
26/09/1942: El «suïcidi» del general von Bock	301
27/09/1942: El porc del director	302
02/10/1942: Comparació de panxells	303
03/10/1942: Al servei dels annamites	305
07/10/1942: L'arca de Noè	306

Camp penitenciari de Neïçon

(7 d'octubre de 1942 - 26 de març de 1943).....	311
08/10/1942: El nexa de Neïçon.....	311
09/10/1942: Els pals i les banderes	313
10/10/1942: Dutes a les cinc del matí	314
11/10/1942: Inauguració de la sinagoga.....	314
12/10/1942: El descobriment d'Amèrica.....	315
14/10/1942: Doneu a Déu el que és de Déu i al Cèsar el que és del Cèsar.....	316

17/10/1942: Inauguració del cementiri	318
18/10/1942: Vint-i-tres devots hem anat a missa a l'església del poble de Neïçon	318
18/10/1942: La lectura de <i>Robinson Crusoe</i>	319
19/10/1942: Un viatge en transatlàntic.....	320
22/10/1942: El peix, per la boca mor	321
02/11/1942: La divina providència i les castanyes	321
10/11/1942: Registre policíac	323
15/11/1942: Els meus dos companys de llit.....	323
16/11/1942: Menjar i gratar, tot és començar	325
17/11/1942: Qui li ha tancat els ulls?.....	325
18/11/1942: A sants i a minyons, no els prometsis si no els dons.....	326
19/11/1942: Indigestió de castanyes crues	327
21/11/1942: La resistència dels espanyols.....	327
24/11/1942: La calor dels cossos	328
25/11/1942: Un dia fecund en esdeveniments.....	329
27/11/1942: Una altra vegada de dos en dos?	331
28/11/1942: El morir com a mosques.....	331
05/12/1942: L'esposa de Gustav Blum	333
06/12/1942: Se serveix a domicili.....	334
07/12/1942: L'home del trapezi.....	335
08/12/1942: Els vaquers i els realistes	336
09/12/1942: La cabana de l'oncle Tom.....	337
15/12/1942: El <i>Diari d'un refugiat</i> i el <i>Journal d'un mobilisé</i>	338
18/12/1942: Quaranta anys a França	339
19/12/1942: La creu i l'estrella de cinc puntes.....	340
22/12/1942: Moltes candeles fan un ciri	340
24/12/1942: L'esperit de contradicció.....	341
24/12/1942: La missa del gall.....	342
25/12/1942: Bon Nadal.....	343
26/12/1942: La reacció de Wasserman.....	344
27/12/1942: Una sessió de folklore llemosí	345
30/12/1942: Els gasos asfixiants.....	346
31/12/1942: Comiat de l'any	347
03/01/1943: Un clar, un buit, un forat	347

08/01/1943: Hi ha coses boniques que ho semblen però que no ho són.....	349
09/01/1943: La mort d'un poeta.....	349
11/01/1943: La mort d'un ximple	350
15/01/1943: Papers de negocis.....	351
18/01/1943: La manera de fer callar un sordmut	353
22/01/1943: L'últim mort	353
25/01/1943: Paradisos de paper	354
06/02/1943: L'himne d'un regiment.....	356
22 /02/1943: Pèrdua per vessaments.....	357
27/02/1943.....	358
04/03/1943	359
14/03/1943: El part de les muntanyes	359
15/03/1943: Les proporcions del sinistre.....	362
23/03/1943: L'art d'imprimir	364
24/03/1943: Déu meu, que sols que es queden els morts!	366

Camp d'inaptes de Cerelhac

(27 de març de 1943 - 21 de setembre de 1943)	369
27/03/1943: Salutació a Cerelhac	369
29/03/1943: Vista panoràmica	371
31/03/1943: Visita a Llemotges	373
02/04/1943: De Bordeus a Alemanya.....	379
05/04/1943: Madrigal sobre la generositat de la dona francesa	380
06/04/1943: La fira del poble	382
08/04/1943: Els diners valen per a alguna cosa.....	383
11/04/1943: L'hotel Jude	384
13/04/1943: Homenatge a Ràdio Londres	386
14/04/1943: La bandera tricolor i el ram d'olivera.....	387
16/04/1943: L'absència dels alemanys	389
18/04/1943: Rendició sense condició	390
19/04/1943: El nostre pa de cada dia doneu-nos, Senyor, el dia d'avui.....	390
21/04/1943: La perspectiva del campanar.....	392
22/04/1943: Tot un programa.....	394
06/05/1943: [Carta a Angelina Domènech].....	399
18/05/1943: Utilitat de les bàscules públiques	402

24/05/1943: Jugar a dames	402
28/05/1943: El consol és un art i l'art és un consol	403
01/06/1943: La sort gossa	405
02/06/1943: La sort envejable	406
05/06/1943: Pensant en l'eternitat	407
06/06/1943: [Carta a Angelina Domènech]	408
11/06/1943: L'illa de Pantelleria	409
28/06/1943: La doctrina cristiana	410
04/07/1943: La festa del Corpus	415
06/07/1943: Així s'escriu la història	416
10/07/1943: Sicília és més gran que Espanya	417
14/07/1943: El dia 14 de juliol a França no es pot cantar <i>La marseillesa</i>	421
23/07/1943: La riallada	422
25/07/1943: Els dos gossets francesos Franco i Mussolini	423
22/09/1943: ¡Adiós, Madrid, que te quedas sin gente!	424
El rellotger afusellat per comprar i vendre or	427

Castell de Tombaboc

(22 de setembre de 1943 - 7 de setembre de 1944)	429
23/09/1943: Un viatge en ferrocarril	429
24/09/1943: La presa de Tubruq	432
25/09/1943: Importància del mobiliari	435
26/09/1943: La beneficència oficial	436
30/09/1943: <i>La Science et la Vie</i> i la ciència de la vida	438
11/10/1943: [Carta a Angelina Domènech]	440
12/10/1943: El que són paradoxes	443
15/10/1943: La llengua alemanya i la sastreria	445
18/10/1943: Les oques com catedrals	445
31/10/1943: [Carta a Jaume Herp]	446
El borni de Tombaboc	447
30/11/1943: [Carta a Angelina Domènech]	447
12/01/1944: [Carta a Angelina Domènech]	448
El barber rus tuberculós	453
05/03/1944: [Carta a Jaume Herp]	455
09/06/1944: [Carta a Jaume Herp]	456
11/08/1944: La sal de la vida	457

L'odi i l'amor	459
13/08/1944: Conversa sobre els murcians	460
15/08/1944: El pont dels sospirs i el mur de les lamentacions	461
16/08/1944: Sicília, Normandia i Canes.....	462
17/08/1944: Quatre-cents grams de pa i quatre-cents grams de confitura	463
21/08/1944: L'alliberament d'Agen	464
23/08/1944: L'alliberament de París	464
24/08/1944: Aparició de la bandera francesa.....	465
26/08/1944: Regal d'un quilo de pa	466
07/09/1944: El rellotge de polsera	467
Tolosa.....	471
10/09/1944: El primer espanyol	471
11/09/1944: El segon espanyol	472
12/09/1944: El tercer espanyol	472
13/09/1944: La presó de Sant Miquèl.....	473
14/09/1944.....	474
19/09/1944: Espectacles tristos	475
21/09/1944: El sisè espanyol.....	476
Epíleg.....	477
Ulisses en el fang (Poemes de l'exili)	479
1. A la meva dona	479
2. La platja d'Argelers.....	481
3. El camp de concentració de Bram.....	483
4. Al comandant del camp	483
5. A un tinent de la Guàrdia Mòbil	484
6. A un gendarme.....	485
7. A Pere Mingod, infermer.....	485
8. Al mutilat Salvador López	486
9. A Josep Savall, bancari	487
10. A Amadeu Savall, mecànic	487
11. A Pere Solà, que ha rebut a l'exili la nova del naixement del seu fill	488

12. A un refugiat geperut.....	488
13. El cementiri de Mont-real.....	489
14. A la memòria de Josep Arias Bringola, mort de tuberculosi a la seva barraca la nit del 10 de març de 1939.....	490
15. A un pastor protestant.....	490
16. A una dama catòlica.....	491
17. Als amics quàquers.....	492
18. Llegint els Evangelis.....	492
19. A la memòria del meu mestre germà Gaston, de Tolosa, de la Congregació de Germans Maristes, assassinat a Barcelona pel juliol de 1936	493
20. A uns companys de barraca, que surten del camp per anar a treballar de camperols	494
21. 21 de gener de 1940	494
22. A la meva muller, el dia del seu natalici (23 de desembre de 1939).....	495
23. Al meu fillet Jordi	496
24. A la meva filleta Montserrat.....	497
25. A la meva germana Montserrat	497
26. Al meu germà... el dia del sant de la meva cunyada	498
27. Al pintor Francesc Oliva que feia caricatures	499
El trio de la manguera	500
28. El rei de la manguera.....	500
29. El príncep de Gràcia.....	501
30. L'enterramorts	501
31. Al poeta més gran del món	502
32. A quinze catalans arribats del camp d'Argelers i instal·lats a la meva barraca.....	503
33. A Angelina, la meva muller	504
34. Per Nadal, cada ovella a son corral.....	504
35. A la meva muller, la nit del 24 de desembre de 1939	505
36. A la meva muller, la nit del 25 de desembre de 1939	506
37. A la memòria de Francesc Macià	506
38. Muntanyes regalades	507
Les quatre cosines.....	507
39. A la meva cosina de Xile	507

40. A la meva cosina de França	508
41. A la meva cosina de Barcelona, Pura Burguera, que ha vingut clandestinament a reunir-se amb el seu marit, refugiat a Carcassona	509
42. A la meva cosina de Mallorca.....	509
43. A la meva cunyada de València.....	510
44. El refugi d'intellectuals de Montoliu	511
45. La visita de les monges	511
46. A Francesc García Huguet, practicant del Refugi de Montoliu, que va curar-me definitivament la sarna, agafada al camp de concentració de Bram	513
47. Al meu professor d'alemany	514
48. A les meves nebodes Núria Grau i Judith Grau, exalumnes de l'Escola Suïssa de Barcelona.....	515
49. A un refugiat sordmut	515
50. A la «Universitat» de Montoliu	516
51. A un eloqüent advocat.....	517
52. A Violeta Rossinyol, filla de l'escriptor Ramon Rossinyol, que dorm al costat meu.....	518
53. Glossa (Nadal de 1941)	519
54. Imitació de l'epístola de Rubén Darío «A la señora de Leopoldo Lugones»	520
55. Ante el retrato de mi esposa	526
56. A Helios Gómez, artista, pintor, dibujante y caricato	529
57. Al doctor Diego Ruiz, médico psiquiatra.....	531
58. A Juan Nieto, fiscal del Tribunal de Espionaje.....	532
59. A Bienvenido Cardona, auxiliar civil de intendencia	534
60. A «La motorizada», grupo de catorce mutilados de una pierna	535
61. A Juan Freixas, mutilado de ambos brazos.....	536
62. Al comandante de aviación Nicomedes Calvo*, mutilado de una pierna.....	537
63. Al marinero gallego Francisco Cayón	539
64. A José Rodríguez, jefe de la cocina	540
65. A Alfredo Huertas, intérprete del <i>quartier</i> D	542
66. A Segundo Compán, anarquista	543
67. A Macedonio Moragón, pedagogo y agente de policía.....	544

68. A Joaquín Riego, ironista y empleado de Correos	546
69. A Alfonso Díaz, rapsoda y poeta.....	547
70. A Tomás Verdal, joven escritor y dramaturgo	548
71. A Thérèse Griffol, joven escritora francesa de ascendencia española	549
72. Al doctor Mas Robles, médico de la enfermería	551
73. Poesía leída por un niño en la fiesta infantil organizada por los españoles del campo-hospital de Récébédou (Alto Garona) el 25 de diciembre de 1941.....	552
74. Au lieutenant Ferdinand Lessage, chef du <i>quartier</i> D du camp de Bram.....	554
Biografies	557
Sigles.....	563
Índex de noms de lloc i de persona	565

Heus ací un testimoni cru i directe dels camps de concentració francesos que foren destí de tants exiliats catalans durant la retirada republicana. Jaume Grau Casas, declarat no apte per a treballar, trobà refugi en l'escriptura per a fer passar les hores, els dies, els anys de dramàtica reclusió, entre el desesper i la incertesa, als «camps d'internats» del sud de França del 1939 al 1944. Les estampes que ens ofereix permeten endevinar la misèria (material, moral i política) del seu confinament i van resseguint la quotidianitat d'aquell exili. Davant la perspectiva d'un futur incert, Grau es dedica a registrar en bocins de paper les peripècies de diversos personatges (companys pintorescos, supervivents espavilats o funcionaris oportunistes) que poblen el seu dia a dia als camps.

Sovint la curiositat i sensibilitat lingüística d'en Jaume Grau el duen a jugar amb els mots i amb els idiomes (llatí, alemany, francès, esperanto). Homofonies i jocs de paraules li serveixen per a atacar amb elegant sorna els incessants despropòsits i absurditats del seu desterrament. I per tal de narrar els episodis, còmics o tràgics, que viu als diversos camps, i l'evolució de la seva situació política, recorre a dites i citacions que té al cap: estrofes de cuplets populars, versos dels clàssics de la literatura, proverbis llatins, tonades populars i fins i tot algun eslògan radiofònic. I esquivant la censura, deixa constància de la cruesa de les seves vivències per mitjà de jocs de paraules i eufemismes.

També per motius de censura escrigué quasi sempre en castellà, tret d'algun full espars en català. Sense diccionaris ni enciclopèdies a l'abast, Jaume Grau va compondre les seves notes en un espanyol impostat i artificios, que sovint no és sinó un català traduït, i que amb els mesos s'anà impregnant de gallicismes, lèxics, morfològics i sintàctics, no més de l'argot propi dels camps (el quartier, els compagnons, el parloir) sinó també de molts objectes quotidians (medecines o aliments: *iodure*, *trinitrine*, *topinambours*, *nougat*). Amb aquesta edició, que restitueix el relat de Jaume Grau a la llengua en què l'autor va concebre'l, se'ns revela doncs tota la naturalitat i la immediatesa del seu testimoniatge.

Carles BIOSCA

ESPERANTO*
CAT

*Associació Catalana d'Esperanto
Kataluna Esperanto-Asocio

